

صفوی، محمدرضا، ۱۳۳۷ -

تفسیر آموزشی قرآن کریم: با نگاه به روایات تفسیری / سیدمحمدرضا صفوی: تهیه پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۹۶ -

ج - (مؤسسه بوستان کتاب: ۲۷۵۷. کتاب‌های پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی: ۴۶۶. کتاب‌های مرکز فرهنگ و معارف قرآن: ۱۳۵) (قرآن: ۳۹۲. تفسیر: ۱۶۱)
ISBN 978-964-09-0760-3 (دوره) / ISBN 978-964-09-2127-2 (ج. ۱۰)

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتاب‌نامه.

۱. تفاسیر شیعه - قرن ۱۴ - راهنمای آموزشی. الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. معاونت پژوهشی. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن. ب. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ج. عنوان. د. عنوان: یا نگاه به روایات تفسیری.

۲۹۷ / ۱۷۹

۷ ت ۷ ح / BP ۹۸

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۲۴۳۲۶۵۸

۱۳۹۹

کتاب‌های پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی / ۴۶۶
کتاب‌های پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن / ۱۳۵

■ موضوع: تفسیر: ۱۶۱ (قرآن: ۳۹۲)

■ گروه مخاطب: تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۷۵۷

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۷۴۲۱

تفسیر آموزشی قرآن کریم

با نگاه به روایات تفسیری

جلد دهم

سید محمد رضا صفوی

تهیه: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن

www.ketab.ir
۱۳۹۹

بوستان کتاب

تفسیر آموزشی قرآن کریم / ج ۱۰

با نگاه به روایات تفسیری

- نویسنده: سیدمحمدرضا صفوی
- تهیه: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی / پژوهشگاه فرهنگ و معارف قرآن
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۹ • شمارگان: ۵۰۰ • بها: ۲۸۰۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

♦ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائییه)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۷-۳۷۷۴۲۱۵۵ نامبر: ۳۷۷۴۲۱۵۴ تلفن پخش: ۳۷۷۴۳۴۲۶

♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)

♦ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۶۹۶۹۸۷۸

♦ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۳۲۲۳۶۷۲

♦ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰

♦ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نیش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹

اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۱۰۰۰۲۱۵۵ و یا ارسال درخواست به:

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.com

با تقدیرانی از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • همکاران پژوهشگاه فرهنگ و معارف قرآن • دبیر شورای کتاب و سرویراستار: ابوالفضل طریقه دار • ویراستار: محدثه حقیقی
- اصلاحات حروف نگاری: اکرم صادقی و حسین محمدی • صفحه آرایی: سکینه ملازاده و احمد مؤتمنی
- نمونه خوانی: علی میری • بازخوانی نهایی متن: مهدی سهرابی • کنترل فنی صفحه آرایی: سیدرضا موسوی منش
- مدیر گروه هنری: مسعود نجابتی • طراح جلد: حسین میزایی • اداره آماده سازی: حمیدرضا تیموری
- اداره چاپخانه: مجید مهدوی، ناصر منتظری و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی.

رئیس مؤسسه
محمدباقر انصاری

فهرست مطالب

۱۱	.....	سخنی با خواننده
۱۵	.....	مقدمه مؤلف
۱۷	.....	درس اول: آیات ۱۸۷ - ۱۸۹
۱۷	.....	آیه ۱۸۷
۱۹	.....	آیه ۱۸۸
۲۱	.....	آیه ۱۸۹
۲۴	.....	درس دوم: آیات ۱۹۰-۱۹۵
۲۴	.....	آیه ۱۹۰
۲۶	.....	آیه‌های ۱۹۱ و ۱۹۲
۲۷	.....	آیه‌های ۱۹۳ و ۱۹۴
۲۹	.....	آیه ۱۹۵
۳۲	.....	درس سوم: آیات ۱۹۶-۲۰۰
۳۲	.....	آیه‌های ۱۹۶ و ۱۹۷
۳۳	.....	آیه‌های ۱۹۸ و ۱۹۹

۳۵	آیه ۲۰۰
۳۸	درس چهارم: آیات ۲۰۱-۲۰۶
۳۸	آیه‌های ۲۰۱ و ۲۰۲
۴۰	آیه ۲۰۳
۴۱	آیه‌های ۲۰۴ و ۲۰۵
۴۴	آیه ۲۰۶

سوره انفال

۴۷	درس پنجم: آیات ۱-۴
۴۷	آیه ۱
۴۹	آیه‌های ۲ و ۳
۵۱	آیه ۴
۵۳	درس ششم: آیات ۵-۱۰
۵۳	آیه‌های ۵ و ۶
۵۵	آیه‌های ۷ و ۸
۵۸	آیه‌های ۹ و ۱۰
۶۱	درس هفتم: آیات ۱۱-۱۵
۶۱	آیه ۱۱
۶۳	آیه‌های ۱۲-۱۴
۶۶	آیه‌های ۱۵ و ۱۶
۶۹	درس هشتم: آیات ۱۷-۲۳
۶۹	آیه‌های ۱۷ و ۱۸
۷۱	آیه ۱۹
۷۲	آیه‌های ۲۰ و ۲۱

۷۴	آیه‌های ۲۲ و ۲۳
۷۶	درس نهم: آیات ۲۴-۲۶
۷۶	آیه ۲۴
۷۹	آیه ۲۵
۸۱	آیه ۲۶
۸۴	درس دهم: ۲۷-۳۱
۸۴	آیه‌های ۲۷ و ۲۸
۸۷	آیه ۲۹
۸۸	آیه ۳۰
۹۰	آیه ۳۱
۹۲	درس یازدهم: آیات ۳۲-۳۵
۹۲	آیه ۳۲
۹۵	آیه ۳۳
۹۶	آیه‌های ۳۴ و ۳۵
۱۰۰	درس دوازدهم: آیات ۳۶-۴۰
۱۰۰	آیه ۳۶
۱۰۲	آیه ۳۷
۱۰۴	آیه ۳۸
۱۰۶	آیه‌های ۳۹ و ۴۰
۱۰۸	درس سیزدهم: آیه ۴۱
۱۰۸	آیه ۴۱
۱۱۵	درس چهاردهم: آیات ۴۲-۴۴
۱۱۵	آیه ۴۲
۱۱۸	آیه‌های ۴۳ و ۴۴

۱۲۲	درس پانزدهم: آیات ۴۵-۴۸
۱۲۲	آیه‌های ۴۵ و ۴۶
۱۲۶	آیه ۴۷
۱۲۷	آیه ۴۸
۱۳۰	درس شانزدهم: آیات ۴۹-۵۳
۱۳۰	آیه ۴۹
۱۳۱	آیه‌های ۵۰ و ۵۱
۱۳۴	آیه‌های ۵۲ و ۵۳
۱۳۷	درس هفدهم: آیات ۵۴-۵۹
۱۳۸	آیه‌های ۵۴ و ۵۵
۱۴۰	آیه‌های ۵۶ و ۵۷
۱۴۵	درس هجدهم: آیات ۵۸ تا ۶۰
۱۴۵	آیه ۵۸
۱۴۷	آیه ۵۹
۱۴۹	آیه ۶۰
۱۵۳	درس نوزدهم: آیات ۶۱-۶۳
۱۵۳	آیه ۶۱
۱۵۵	آیه‌های ۶۲ و ۶۳
۱۵۹	درس بیستم: آیات ۶۴-۶۷
۱۵۹	آیه ۶۴
۱۶۰	آیه‌های ۶۵ و ۶۶
۱۶۲	آیه ۶۷
۱۶۶	درس بیست و یکم: آیات ۶۸-۷۱
۱۶۶	آیه ۶۸

۱۶۷	آیه‌های ۶۹ و ۷۰
۱۷۰	آیه ۷۱
۱۷۳	درس بیست و دوم: آیات ۷۲ و ۷۳
۱۷۳	آیه ۷۲
۱۷۶	آیه ۷۳
۱۸۰	درس بیست و سوم: آیات ۷۴ و ۷۵
۱۸۰	آیه ۷۴
۱۸۱	آیه ۷۵

سخنی با خواننده

قرآن، تنها کتاب آسمانی است که از تحریف مصون مانده و کلامی است که هدایت و رستگاری را نوید می‌دهد؛^۱ رمز و راز مکتوم عالم را باز می‌گوید^۲ و عالی‌ترین معارف غیب الهی را با آهنگی روح‌نواز به عالمیان هدیه می‌کند.^۳

قرآن، سرشار از حقایقی است که آدمی جز در پرتو وحی، از آن حقایق بی‌نسیب می‌ماند. اندیشه‌های بلند، در اوج پرواز خویش با آسمان معارف آن بیگانه‌اند.^۴

اقتضای جهان‌شمولی و جاودانگی آیات الهی قرآن، این است که در تمامی اعصار، محور حل مشکلات و روشنی‌بخش ظلمت و جهل و حیرت‌گمراهی باشد؛ پیشرفت و تکامل علوم از طراوت و تازگی آن نگاهد و محوریت پیام آسمانی را مخدوش نکند.

از این رو، غفلت از این منبع نورانی انسان‌ساز، ستمی نابخشودنی در حق بشر به شمار می‌رود. قرآن، این منبع نورانی باید محور درسی علوم انسانی مراکز آموزشی

۱. «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّذِي هِيَ أَقْوَمٌ وَيُنَبِّئُ الْمُؤْمِنِينَ» (اسراء، آیه ۹).

۲. «وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ» (نحل، آیه ۸۹).

۳. «وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ» (زمر، آیه ۵۵).

۴. «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ» (آل عمران، آیه ۱۶۴).

به ویژه حوزه‌های علمیه قرار گیرد. این مهم آنگاه جامه عمل می‌پوشد که کتاب‌های آموزش تفسیر قرآن کریم به گونه‌ای تدوین شود تا دانش‌پژوه را گام‌به‌گام به حقایق قرآن نزدیک کند.

نمایی از مراحل تفسیر آموزشی

مجموعه «تفسیر آموزشی» در پنج مرحله ارائه می‌شود. در به ترتیب ذیل که هر مرحله به بُعدی از ابعاد آیات یا به روشی از روش‌های تفسیری می‌پردازد:

اول: به تناسب مخاطبانی که تسلط و ورزیدگی لازم را ندارند، معنای مفردات همراه با هیئت کلمات و ویژگی‌های آن‌ها بیان می‌گردد.

دوم: جایگاه هر کلمه در جمله و جایگاه جمله در کلام مشخص می‌شود. در این دو مرحله، دانش‌پژوه افزون بر آشنایی با نکات تفسیری، بر دریافت معانی آیات با توجه به مفاهیم واژه‌ها، جایگاه آن‌ها و ادبیات تسلط می‌یابد.

سوم: آشنایی دانش‌پژوه با چگونگی به کارگیری علوم بلاغی و استخراج نکته‌ها و پیام‌های آیات مورد اتمام است.

چهارم: دانش‌پژوه به گونه‌ی عملی روش تفسیر قرآن به قرآن را فرامی‌گیرد.

پنجم: دانش‌پژوه به گونه‌ی عملی روش تفسیر قرآن به سنت را می‌آموزد.

ویژگی‌های این مجموعه تفسیری

در این اثر، تلاش گردیده تا همه مطالب بازگوشده به الفاظ قرآن و ساختار جملات آیات، مستند باشند و از تأویل آیات و توجیه آن‌ها برخلاف ظاهرشان پرهیز شود. بدیهی است نباید از قرائن روشن درون قرآنی، اعم از پیوسته و ناپیوسته - که هر متکلمی می‌تواند به اتکای آن‌ها مراد خویش را بنمایاند - غفلت کرد، زیرا درحقیقت آن‌گونه قرائن، خود شکل‌دهنده ظواهر هستند. توجه و رعایت این روش تفسیری

فراگیران قرآن را از فروافتادن به ورطهٔ تفسیر به رأی بازمی‌دارد و نیز موجب می‌شود تفسیرهایی را که بر اساس آرای شخصی شکل گرفته و نظرهای فردی مفسر در آن‌ها نقش داشته‌اند، بازشناسند.

مستندات این تفسیر در لغت و سایر مسائل ادبی، منابع اصیل و معتبر است و در بخش‌هایی از این مجموعه تفسیری - به تناسب مخاطبان - مستندات بازگو شده تا دانش‌پژوه بیاموزد که در بحث‌های لغوی و مانند آن باید از متخصصان هر فن بهره گرفت و از استناد به منابعی که صاحبان آن‌ها در فن مربوط از استادان آن فن نیستند، پرهیز کرد.

این مجموعه بر آن است که دانش‌پژوه قرآنی بتواند در فرایند آموزش، خود به اتکای ابزار تفسیر، مفاهیم آیات را دریابد و استادان درس تفسیر، او را تنها در مسیر دریافت مفاهیم و معارف قرآنی راهنمایی کنند.

این اثر تفسیری، متناسب با سطح علمی دانش‌پژوهان قرآنی تدوین یافته است و در هر مرحله همگام با پیشرفت علمی آنان متن تفسیری نیز ارتقا می‌یابد تا مطالب عرضه شده نه فراتر از سطح علمی مخاطب باشد و نه فروتر از آن. آشنایی با متون تفسیری، از نیازهای دانش‌پژوه قرآنی است؛ برای تأمین این نیاز، به فراخور سطح علمی مخاطبان، بخش‌هایی از متون تفسیری مختلف در این مجموعه گرد آمده است تا دانش‌پژوهان همراه با فراگیری مفاهیم قرآن، با متون تفسیری نیز آشنا شوند.

پیش‌نیازهای هر یک از مراحل شش‌گانه

پیش‌نیاز مرحلهٔ نخست روخوانی قرآن کریم و آشنایی با اصطلاحات علم صرف است؛ بنابراین مخاطبان این مرحله، دانش‌پژوهانی هستند که روخوانی قرآن کریم را آموخته و کتاب‌های صرفی حوزه‌های علمیه و مانند آن را فراگرفته‌اند و با اصطلاحات صرفی تا حدودی آشنا هستند.

پیش‌نیاز مرحلهٔ دوم آشنایی با اصطلاحات علم نحو است.

پیش‌نیاز مرحله سوم آشنایی با قواعد و اصطلاحات علوم بلاغی است.
 پیش‌نیاز مرحله چهارم آشنایی با اصطلاحات و قواعد رایج علم اصول است.
 پیش‌نیاز مرحله پنجم آشنایی با قواعد و اصول کلی علم حدیث است.
 آنچه پیش‌رو دارید متن آموزشی جلد دهم از این مجموعه است که به جامعه
 قرآن‌پژوهان تقدیم می‌شود.

سیاس و قدردانی

در پایان توفیق همگان را در پیمودن ادامه این راه از خدای متعال خواستارم و
 ضمن قدردانی از کوشش دانشمند محترم جناب حجت الاسلام والمسلمین
 سید محمد رضا صفوی در تدوین این اثر علمی، از ناظر محترم، جناب
 حجت الاسلام والمسلمین دکتر فتح‌الله نجارزادگان و ارزیابان نهایی آن
 حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد فاکر میبیدی و حجت الاسلام والمسلمین
 سید محمد محسن سادات فخر و مدیر محترم گروه تفسیر قرآن حجت الاسلام والمسلمین
 علی مدبّر (اسلامی) سیاس گزارم.

رئیس پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن

محمد صادق یوسفی مقدم

مقدمه مؤلف

به نام او که رحمت بی کرانش موفقیت‌ها را رقم می‌زند و درود بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت آن حضرت علیهم السلام که پیام خدا را به نیکوترین وجه رساندند و آدمیان را به طریق درست راه نمودند.

سپاس خدا را که باز هم عنایت فرمود تا گامی دیگر در شرح کلامش برداریم و جلد دهم تفسیر آموزشی را به دانش پژوهان قرآنی تقدیم کنیم.

جلد دهم - که اکنون در اختیار دانش پژوهان است - بر اساس طرحی که برای تدوین تفسیر با صبغه آموزشی پیش‌بینی شد به شرح آیات قرآنی می‌پردازد؛ نگاه اساسی این مجلد به روایاتی است که در تفسیر و بیان آیات آمده‌اند یا روایاتی که بر مصداقی از مصادیق آیه، تکیه کرده یا بر مواردی تطبیق داده‌اند.